

**Інноваційні аспекти підготовки фахівців в умовах
модернізації освітнього простору : Зб. наук. праць. – Новоград-
Волинський, 2018. – Вип. 1. – С. 21-34.**

О.Є. Антонова,

доктор педагогічних наук, професор
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир
olena.antonova2015@gmail.com

**ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИКИ CASE-STUDY У СИСТЕМІ
ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ**

Анотація. У статті проаналізовано можливості та умови застосування у професійній підготовці майбутнього вчителя практико-орієнтованих методів навчання, зокрема кейс-методу. На основі проведеного попереднього дослідження визначено поняття "кейс-метод", запропоновано класифікацію кейсів, розроблено технологію роботи над кейсом, описано особливості використання відеокейсів.

Ключові поняття: кейс, кейс-метод, практико-орієнтований підхід.

Abstract. The article analyzes the possibilities and conditions of use of practice-oriented teaching methods of future teachers training, case study included. On the basis of preliminary research, the concept of "case study" is defined, case classification is suggested, work-with-a-case technology is developed, the video case study features are specified.

Keywords: case, case study, practice-oriented approach.

У концепції "Нова українська школа" [11] відзначено, що сучасна школа потребує нового вчителя, здатного стати агентом змін, спроможного залучати учнів до спільної діяльності, що сприятиме їхній соціалізації та дозволить успішніше оволодівати суспільним досвідом, готового до широкого застосування методів викладання, заснованих на співпраці (ігри, проекти (соціальні, дослідницькі), експерименти, групові завдання тощо) [11]. У зв'язку з цим йдеться й про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини.

Відповідно суттєвих змін потребує процес і зміст підготовки вчителя. В умовах переходу до професійно-орієнтованої моделі навчання особливої актуальності набувають засоби забезпечення формування професійної компетентності майбутніх учителів. Відтак перед вищою педагогічною школою України нині стоїть завдання переходу до формування фахівців-професіоналів, які поєднують глибокі фундаментальні теоретичні знання і

практичну підготовку [4]. Адже, як зазначав академік І.А. Зязюн [10, с. 4-5], не можна чекати закінчення вищого педагогічного навчального закладу, щоб потім у практичній діяльності стати майстром. Потрібно саме у студентські роки набувати професіоналізму. Потрібна щоденна і наполеглива праця над розвитком своїх здібностей до педагогічної діяльності, формуванням професійної позиції, виховуванням уміння спілкуватися з людьми, у процесі органічної взаємодії розв'язувати завдання навчання та виховання. Тому поняття навчання у педагогічному навчальному закладі означає не лише засвоєння знань, а й розвиток здібностей, формування професійних якостей і вмінь, що допоможуть настроїти особистість як інструмент педагогічного впливу на взаємодію з дітьми, батьками, колегами. Така система навчання складна і навчальними планами не завжди передбачена, проте сьогодні це найактуальніше завдання педагогічного вища [10, с. 4-5].

Однак, у підготовці вчителя наявна ціла низка проблем. Так, ряд дослідників, зокрема С. Бобраков, зазначають, що університетська освіта вчителів є надмірно "теоретизованою", оскільки цикл фахової підготовки переважає над практико-методичним. При цьому спостерігається недостатній зв'язок між теоретичними і практичними елементами процесу навчання: теорія не має впливу на практичну діяльність, практична діяльність не відповідає реаліям професійної діяльності [1]. Дослідник відмічає, що ця проблема наявна не лише у вітчизняній педагогіці, а й у системі підготовки вчителів за кордоном, зокрема у Німеччині. Вчені наголошують на тому, що в університетській практиці домінує розуміння навчальної дисципліни у значенні "наука в скороченому обсязі" \ "основи науки", що призводить до неналежного визнання ролі методичного аспекту дисципліни, призначеної для викладання [1].

Одним із можливих засобів посилення професійної орієнтації навчання майбутніх учителів у вищій школі дослідники вважають *практико-орієнтований підхід*, здатний забезпечити максимальне наближення до майбутньої професійної діяльності вже під час навчання [1].

Проблемою практико-орієнтованої підготовки фахівця та її складових займалися такі вчені як І. Дичківська, І. Зимня, І. Зязюн, С. Литвиненко, Н. Ничкало, І. Підласий, А. Хуторський та інші. Цей підхід описаний у наукових працях Н. Басалаєвої, О. Бірченко, А. Вербицького, Н. Житнік, О. Котикової, Г. Ковальчук, М. Коллегаєва, С. Коп'євої, Н. Матюшенко, І. Пальчикової, Т. Пушкарьової та інших).

Зокрема І.О. Пальшковою [9] обґрунтовано *практико-орієнтований підхід* як методологічний концепт формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи. З погляду практико-орієнтованого підходу, соціальна дійсність постає як сукупність людських практик, навичок, умінь, способів дії, звичаїв, сформованих у певній культурі, в яких представлено її конкретний зміст і сенс. Будь-яка практика – це упорядкована сукупність реальних дій, знань, навичок і вмінь, сконцентрованих у певних точках соціального простору в межах виконання людиною конкретних соціальних ролей. Тільки оволодіваючи набором

практичних дій, представлених у культурі, людина набуває своєї соціальної визначеності, соціального статусу [9]. Об'єктом пізнання у практико-орієнтованому підході виступає конкретна практика діяльності вчителя з навчання і виховання дитини [9].

Практико-орієнтований підхід дозволяє створити умови для взаємопроникнення навчальної та професійної діяльності як способу досягнення професійної компетентності. Його сутність полягає у здійсненні навчального процесу в контексті майбутньої професійної діяльності за допомогою відтворення у формах і методах навчальної діяльності студентів реальних психолого-педагогічних ситуацій, вирішення конкретних професійних завдань [1].

Серед останніх світових досліджень у галузі педагогіки практико-орієнтований підхід до професійної підготовки учителів розглядається як основний засіб професіоналізації майбутніх педагогів, що дозволяє здійснити змістову переорієнтацію від "декларованих" (що?) до "процедурних" (для чого? і чому?) знань через створення ситуацій, що імітують професійні проблеми, та спрямований на інтеграцію теоретичних і практичних компонентів професійної підготовки [7]. Так, Н. Ф. Коряковцева зазначає, що практико-орієнтоване навчання ґрунтується на оволодінні предметним знанням у процесі практичної діяльності та може розглядатись, як процес спільної діяльності студента та викладача, результатом якого є становлення у студента навички дивитись на систему знань через призму практичного досвіду, здобуття творчої самостійності й інтелектуальних стимулів, необхідних для професійної самореалізації [6].

Практико-орієнтований підхід дозволяє моделювати предметний зміст професійної діяльності, забезпечує умови трансформації навчальної діяльності студента у професійну діяльність фахівця [1]. Відтворення реальних професійних ситуацій в академічній та практичній фазі підготовки вчителів є основною характеристикою практико-орієнтованого підходу. При цьому здійснюється перерозподіл співвідношення теоретичної, практичної та методичної інформації у сферу формування професійної компетентності майбутніх учителів [1].

Основними характеристиками практико-орієнтованого підходу у професійній підготовці вчителів є те, що суб'єкт навчання із самого початку ставиться в діяльну позицію, яка забезпечується впровадженням професійно-орієнтованих форм організації навчального процесу та передбачає не лише практичну орієнтацію окремих навчальних дисциплін, а й зміст усієї підготовки вчителя у ВНЗ.

Н.В. Матюшенко акцентує на необхідності забезпечити отримання предметного продукту не у вигляді готової лекції, а шляхом самостійної діяльності. Викладач має спонукати студента шляхом виконання поставлених завдань досягати важливого результату для себе, як особистості, і для суспільства у вигляді професійної майстерності [7]. Тільки оволодіваючи набором практичних дій майбутній учитель набуває своєї соціальної та професійної визначеності [7].

Дослідники вважають, що система практико-орієнтованої підготовки майбутніх учителів буде успішною, якщо буде забезпечена відповідною продуктивною технологією [8]. Однак, незважаючи на значний практичний потенціал науково-теоретичних досліджень, присвячених методичним засадам професійної підготовки майбутніх учителів, вона залишається традиційною стосовно форм та методів навчання, технологій та підходів [3, с. 1].

В останні роки до професійної підготовки майбутніх учителів залучається значна кількість перспективних інтерактивних форм та методів навчання, які відповідають сучасним суспільно-історичним і соціально-економічним вимогам до виховання, навчання і розвитку молоді, передусім, особистості майбутнього вчителя.

У межах розробки однієї із комплексних тем кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка "Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах європейської інтеграції" нами разом із аспіранткою С.М. Ковальновою проведені дослідження щодо визначення умов застосування у підготовці майбутнього вчителя кейс-методу, який, на нашу думку, посідає чільне місце серед сучасних практико-орієнтованих технологій. Охарактеризуємо можливості застосування цього методу у професійній підготовці майбутнього вчителя.

Технологія *кейс-стаді* є однією з перспективних технологій навчання в останні роки оскільки сприяє розвитку у студентів самостійності мислення, поєднує теорію і практику, передбачає вивчення реальних ситуацій з практичної діяльності школи. На думку провідних вітчизняних і зарубіжних вчених (Г. Каніщева, Ю. Сурміна, В. Чуби, П. Шеремета, М. Коула, Ж. Піаже, І. Простана, Б. Річардсона, Г. Саймса, Л. Шульмана та інших) кейс-метод сприяє розвитку критичної рефлексії, кращому розумінню теорії, вчить розв'язувати проблеми і практично їх аналізувати. Цей метод визнається ефективним способом навчання спеціалістів, передбачає вдосконалення навичок вирішення типових проблем і являє собою альтернативу лекційно-семінарській системі навчання.

Теоретичний аналіз сучасних досліджень та результати здійсненого нами контент-аналізу дозволяють розглядати кейс-метод як: спосіб застосування конкретної ситуації, яка вміщує проблему, що потребує вирішення, з метою формування необхідного досвіду (знань) студентів для вирішення проблеми; технологію навчання, яка використовує опис та аналіз реальних економічних, соціальних чи бізнес-ситуацій з метою формування необхідного досвіду студентів для вирішення проблеми. Тобто, *кейс-стаді* (*case-study*) – це проблемно-пошуковий метод, який базується на конкретних прикладах чи ситуаціях і дозволяє застосовувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань. Кейс являє собою реальну ситуацію, яка може виникнути у певній галузі діяльності, зокрема педагогічній, і над якою викладачу і студентам необхідно працювати спільно, щоб знайти обґрунтоване рішення.

Кейс-метод у підготовці вчителя розглядаємо як технологію навчання, яка використовує опис (демонстрацію) та аналіз реальних педагогічних ситуацій з метою формування у майбутнього вчителя певного досвіду вирішення проблем у професійно-педагогічній діяльності. Студенти аналізують запропоновану педагогічну ситуацію (відтворену на друкованих чи комп'ютерних носіях, представлену у вигляді драматизації або відео тощо), визначають сутність проблеми, пропонують можливі рішення й обирають найпродуктивніші. Кейси базуються на реальному фактичному матеріалі, або ж наближені до реальної ситуації.

Методологічно кейс-метод принципово відрізняється від традиційного навчання, перш за все, на рівні застосованих дидактичних принципів. Застосування кейс-методу передбачає врахування сукупності таких вимог:

- 1) індивідуальний підхід до кожного студента, який передбачає збір вичерпної інформації про студентів ще до занять;
- 2) надання свободи вибору у навчанні (вибір дисципліни, форм навчання, типу завдань, способи їх виконання);
- 3) забезпечення достатньою кількістю наочних матеріалів (відео-, аудіокасети, CD-диски, друковані статті, доступ до мережі Internet та ін.);
- 4) невеликий обсяг теоретичного матеріалу (лише головні положення);
- 5) активна співпраця викладача і студента (допомога з боку викладача);
- 6) формування навичок самоменеджменту (вміння опрацьовувати матеріал);
- 7) акцентування уваги на розвитку сильних сторін студента [5].

На думку А.М. Долгорукова, кейс-метод характеризується специфічними ознаками і технологічними особливостями, що дозволяють відрізнити його від інших методів навчання: 1) являє собою специфічний різновид дослідної аналітичної технології, тобто включає в себе операції дослідницького процесу, аналітичні процедури; 2) виступає як технологія колективного навчання, важливими складовими якої виступають робота в групі (або підгрупах) і взаємний обмін інформацією; 3) розглядається як синергетична технологія, суть якої полягає у підготовці процедур занурення групи в ситуацію, формуванні ефектів примноження знання, обміну відкриттями тощо; 4) інтегрує в собі технології розвивального навчання, охоплюючи процедури індивідуального, групового і колективного розвитку, формування різноманітних особистісних якостей учнів; 5) виступає як специфічний різновид проектної технології (однак, зазвичай, у проектній технології процес розв'язання проблеми відбувається за допомогою спільної діяльності студентів, тоді як у case-study формулювання проблеми та шляхів її вирішення відбувається на підставі кейса, який виступає одночасно у вигляді технічного завдання та джерела інформації для усвідомлення варіантів ефективних дій); 6) включає значні досягнення технології "створення успіху", тобто передбачається діяльність з активізації студентів, стимулювання їх успіху, підкреслення їх досягнень. Саме досягнення успіху виступає однією з головних рушійних сил методу, забезпечує формування стійкої позитивної мотивації, нарощування пізнавальної активності [3].

На основі сучасних наукових підходів до класифікації кейсів відповідно до цілей і завдань процесу навчання дослідники визначають такі види кейсів: 1) структуровані кейси (highly structured); 2) «маленькі начерки» (short vignettes); 3) великі неструктуровані кейси (long unstructured cases); 4) нестандартні кейси (ground breaking cases). Серед типових кейсів, які можуть застосовуватися у професійній підготовці майбутніх учителів, виокремлюються: 1) пояснювальні кейси; 2) описові або розповідні кейси; 3) міні кейси; 4) навчальні (керовані) кейси; 5) одиничні кейси; 6) питальні (тестові кейси) [6].

Аналіз педагогічної літератури дозволив С.М. Ковальовій [5] визначити основні типи конкретних ситуацій необхідних для професійної підготовки майбутніх учителів в Україні:

1) ілюстративні навчальні ситуації, які можуть бути використані для представлення функціонування відомих у педагогіці різних освітніх систем, особливостей вибору методів та форм роботи з урахуванням вікової психології (подаються у вигляді схем, матриць);

2) навчальні ситуації з формулюванням проблеми, представлені візуально за допомогою відео-ролика, відео-фрагмента з уроку (при цьому учасники кейсу самі аргументуватимуть проблему і шукатимуть шляхи її вирішення);

3) навчальні ситуації без формулювання проблеми;

4) прикладні вправи [5].

Кейси мають достатньо статичну загальну структуру, до основних елементів якої належать: 1) ознайомлення із змістом кейсу; 2) опис реальної ситуації відповідно до обраних параметрів; 3) визначення проблеми (виявлення стану об'єкта); 4) аналіз існуючої ситуації, який передбачає порівняння реального і бажаного станів; 5) практична реалізація (навчально-методичне забезпечення).

До навчальних завдань кейс-методу [5] належать: використання теоретичного матеріалу для аналізу практичних проблем; формування вмінь й удосконалення навичок оцінювання ситуації, вибір та пошук основної інформації; вироблення вмінь формулювати питання і запити, розробляти багатоваріантні підходи до реалізації плану дії; формування вмінь самостійно приймати рішення в умовах невизначеності; прогнозування способів розвитку ситуацій тощо. Відтак кейс-метод сприяє розвитку умінь аналізувати ситуації, оцінювати альтернативи, обирати оптимальний варіант вирішення проблеми і складати план її реалізації. Якщо протягом навчального циклу такий підхід використовується багаторазово, у майбутніх учителів напрацьовуються стійкі навички вирішення практичних педагогічних задач (ситуацій).

Технологія роботи над кейсом охоплює кілька етапів:

I етап – попередня робота викладача, що включає постановку навчальних цілей та завдань курсу, визначення структури навчального процесу, вибір виду діяльності залежно від кількісного складу групи;

II етап – підготовка студентів до роботи з кейсом;

III етап – створення кейсу та планування основних етапів заняття, що передбачає початкове ознайомлення з кейсом, аналіз ситуації, структури навчального кейсу;

IV етап – оцінювання роботи студентів.

Ефективне використання кейс-стаді потребує від викладачів ретельної попередньої роботи, зокрема із відбору змісту кейсу.

Підготовка змісту кейсів. Застосовується покроковий метод щодо ідентифікації та вибору питань (проблем) у окремому кейсі. Студентам пропонується така інструкція:

Крок I. Проаналізуйте зміст кейсу. Прочитайте його декілька разів. У ході читання запишіть проблеми, які піднімаються героями, розглядаються у ситуаціях чи подіях.

Крок II. Перегляньте перелік зафіксованих проблем. Можливо, треба щось додати, поновити. Переконайтеся, що охоплено весь спектр проблем. Цей список має відображати ваш досвід, освіту, особистість. Пам'ятайте, що немає "правильного" чи "неправильного" переліку.

Крок III. Перегляньте фонд бібліотеки, зверніться до однокурсників, використайте власний досвід тощо. Знайдіть статті, книги, доповіді, які пропонують теоретичний матеріал (узагальнення, розповіді тощо) щодо питань (проблем), які ви обрали. Тоді ви будете повністю готові до роботи з кейсом. Це також допоможе обрати техніки щодо його використання.

Зв'язок з обраною літературою для читання. Ретельно відібрана література для читання збагатить та сфокусує навчальний потенціал кейсів. Загалом, корисними є завдання з читання. Один і той самий кейс можна використовувати з різними цілями, з різними завданнями.

Підготовка кейсів для обговорення. Готуючи кейс до роботи в групі, викладач має визначитися з цілями, питаннями і розробити власну стратегію використання кейсів в контексті свого курсу. Кожен кейс передбачає відповідну мету для використання: одні розкривають етичні питання чи міжособистісні проблеми, інші закликають до проектування поведінки героїв (подій). У кейсах, які передбачають рольові ігри, варто застосовувати інсценізацію; у кейсах, що являють собою діалог між героями, бажано надавати студентам можливість підготувати повідомлення. Необхідно, також, стимулювати дебати у групі [5].

Навчальне заняття з використанням кейс-стаді умовно поділяється на три етапи:

1. Організація роботи над кейсом.
2. Безпосередня робота над кейсом.
3. Завершальний етап роботи над кейсом і підведення підсумків.

Даний алгоритм вміщує такі дії студента: 1) знайомство зі змістом кейсу; 2) аналіз змісту кейсу (студенти самостійно упродовж 10-15 хвилин аналізують інформацію, виписують цифрові дані); 3) обговорення кейсу (викладач оцінює ступінь засвоєння матеріалу, підводить підсумки обговорення й оголошує програму роботи першого заняття); 4) формуються робочі підгрупи (команди) з 3-5 студентів; кожна підгрупа розташовується в

різних частинах аудиторії; 5) обираються модератори в кожній підгрупі; 6) розподіляються теми викладачем з урахуванням побажань кожної підгрупи (якщо тема для всіх підгруп одна, то викладач її оголошує і називає терміни її виконання і представлення результату); 7) коментар викладача з детальним поясненням цілей і завдань роботи кожної підгрупи, форми подання звіту.

Робочий етап роботи над кейсом. На цьому етапі студенти вивчають відповідний теоретичний матеріал, використовуючи конспекти лекцій і практичних занять, підручники і навчальні посібники, інші методичні видання; у позанавчальний час можуть використовувати Інтернет, відеоматеріали тощо; здійснюють аналіз ситуаційної задачі (теми, проблеми); розробляють план ситуаційного аналізу; обговорюють результати в кожній підгрупі; приймають рішення в кожній підгрупі; узгоджують свої дії з іншими підгрупами; разом із викладачем координують дії щодо прийняття рішення з іншими підгрупами; здійснюють оформлення рішення.

Завершальний етап роботи над кейсом. На цьому етапі планують виступи модераторів усіх підгруп з доповіддю про результати роботи; участь студентів усіх підгруп в обговоренні доповідей модераторів; участь в обговоренні доповідей модераторів викладача, який здійснює загальне керівництво; підводяться підсумки заняття (формулюються студентами висновки); заслуховуються коментарі викладача; оцінюється робота кожної підгрупи.

Останнім часом дедалі більшої популярності набуває мультимедійне подання кейсів, що дозволяє поєднувати як текстову інформацію, так і відеозображення. Відеокейс дозволяє "перенести" студентів безпосередньо до запропонованих умов шкільного уроку, виконуючи при цьому кілька функцій: демонстрація реальної ситуації, її методична ілюстрація, варіант поведінки вчителя, який можна проаналізувати з метою здобуття найкращих результатів.

С.М. Ковальновою [5] визначені особливості та переваги навчальних відеокейсів. Використання відеокейсу на занятті дозволяє:

- занурити учасників навчання в реальну проблемну ситуацію, яка є типовою для майбутньої професійної діяльності;
- підвищити ефективність засвоєння навчального матеріалу за рахунок застосування активних методів навчання та візуалізації проблемної ситуації;
- легко адаптувати практичні ситуації до існуючих програм навчання за рахунок конкретності й стислості відеокейсів;
- виробляти практичні навички безпосередньо в навчальній аудиторії;
- обґрунтовувати різні теоретичні концепції для вироблення рішення проблемної ситуації, оскільки відеокейс не містить готового рішення чи відповідей на поставлені запитання;
- перенести акцент з передачі готових знань на вироблення конкретних навичок та компетенцій, зробити заняття ненудним для його учасників, оскільки воно вміщує ігрові процедури.

Слід зазначити, що відеокейс характеризується великими дидактичними можливостями:

1) як засіб інформації про шкільне життя відеокейс відображає аудіо і візуальну сторони процесу навчання, що допомагає скласти у студента уявлення про майбутню педагогічну діяльність;

2) як засіб введення студентів до проблемних ситуацій залучає їх до процесу вирішення педагогічних задач;

3) підвищує мотивацію, пробуджує інтерес у студентів до майбутньої професії, впливаючи на емоції й почуття (розвиваючи емпатію, співпереживання). Цьому сприяє характерний для відео кейсів ефект емпатії, який демонструє наскільки важливі вирішувані проблеми для майбутніх учителів;

4) підвищує рівень автономності й самостійності студентів;

5) сприяє кращій консервації методичної інформації для подальшого вживання для різних цілей і видів занять [5].

Таким чином, застосування відеокейсів допомагає встановити тісний зв'язок між теоретичними знаннями та їх практичною реалізацією у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. Загалом, аналіз досвіду використання кейс-стаді засвідчив, що реалізація колективної навчальної діяльності, яка моделює майбутню професійну діяльність студентів, забезпечує позитивну мотивацію до здобуття інформації, вдосконалення практичних навичок, оскільки навчання за таких умов сприяє мимовільному засвоєнню матеріалу. Отже, технологія кейс-стаді має високий навчальний і розвивальний потенціал, а її застосування дозволяє створити умови для реалізації творчого потенціалу студентів і викладача, поєднати теоретичні знання з їх практичним застосуванням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бобраков Сергій Реформування змісту професійної підготовки вчителів у ВНЗ Німеччини: практико-орієнтований підхід // Порівняльна професійна педагогіка. – № 2. – 2012. – С. 161-168.

2. Гузеев В.В. Краткий очерк образовательной технологии ТОГИС [Електронний ресурс] / В.В. Гузеев. – Режим доступу : <http://www.gouzeev.ru/togis.pdf>

3. Долгоруков А. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения : [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600

4. Зязюн І. А. Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Віпол, 2000. – 636 с.

5. Ковальова С.М. Застосування технології кейс-методу у професійній підготовці майбутніх учителів : для студентів та викладачів вищої школи : методичні рекомендації. – Житомир, 2012. – 60 с.

6. Коряковцева Н. Ф. Теория обучения иностранным языкам. Продуктивные образовательные технологии : учебное пособие для вузов / Н. Ф. Коряковцева. – М.: Академия, 2010. – 190 с.

7. Матюшенко Н. В. Практико-ориентированная подготовка будущих учителей гуманитарного профиля средствами продуктивных технологий // "Наука і освіта" : Психологія. – №5. – 2014. – С. 242-248.

8. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром / упорядники: Андрєєва В.М., Григораш В.В. – Х.: Вид. група „Основа”, 2006. – 352 с.

9. Пальшкова І.О. Практико-орієнтований підхід у формуванні професійно-педагогічної культури майбутніх вчителів початкових класів: теоретико-методологічний аспект: Монографія. / І.О. Пальшкова – Одеса, 2008. – 339с.

10. Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. – К., 1997. – 349 с.

11. Проект: Нова школа. Простір освітніх можливостей : [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/08/21/2016-08-17-3-.pdf>